польские, або иные писма за такою неволею немало и у себе и дети не без встыду своего, бы се одно поучили, немалого заправуют» [8, с. 695]. Поэтому, как констатирует историк, белорусский просветитель обращается к панам с призывом, чтобы они пришли на помощь народу и помогли выйти ему из такого состояния, требует от панов помощи в деле развития образования и просвещения, в первую очередь при посредстве распространения Святого Писания на «русском» языке.

Однако просветительские цели В. Тяпинского белорусский исследователь ставит выше сугубо религиозного просвещения С. Будного. По убеждению учёного В. Тяпинский издавая Евангелия на двух языках ставит задачу просвещать не только протестантское, но и православное население. К тому же, по мнению В. И. Пичеты, В. Тяпинский не требует от народа понимания сущности религии, по его убеждению изучение Евангелия должно привести читателя к «лепшему розсудку и ку умеетности» [8, с. 697].

Заключение. Таким образом, новым шагом в белорусской историографии 1917 – 1920-х гг. XX века являлось рассмотрение реформационного движения с точки зрения белорусской национально-культурной концепции. Актуальные вопросы развития культуры Беларуси XVI века белорусские исследователи изучали в контексте социально-экономического развития общества и в непосредственной взаимосвязи реформационных и гуманистических идей эпохи Возрождения. Белорусские историки пришли к выводу о том, что ренессансная культура сформировалась на отечественной почве в результате постепенного социально-экономического и культурного развития страны.

Список цитируемых источников

1. Ластовский, В.Ю. Гісторыя беларускай (крыўскай) кнігі / В.Ю. Ластовский. – Коўна, 1926. – 187 с.
2. Довнар-Запольский, М.В. История Белоруссии / М.В. Довнар-Запольский. – Минск: Беларусь, 2003. – 680 с.
3. Ігнатоўскі, В.М. Кароткі нарыс гісторыі Беларусі / В.М. Игнатовский. – Минск, 1919. – 167 с.
4. Савич, А.А. Нариси з історії культурних рухів на Україні та Білорусі в XVI – XVIII ст. / А.А. Савіч. – Київ, 1929.– 324 с.
5. Янчук, Н.А. Нарысы па гісторыі беларускай літаратуры. Старадаўні перыяд / Н.А. Янчук. – Мінск: Адраджэнне, 1922. – 119 с.
6. Чатырохсотлецце беларускага друку (1525 – 1925). – Мінск.: Інбелкульт, 1926. – 355 с.
7. Пичета, В.И. Возрождение Украины-Руси и Белой Руси в XVI – начале XVII / В.И. Пичета // Белоруссия и Литва XV – XVI вв. / под ред. З.Ю. Копысского, В.Д. Королюка, Н.И. Улащика. – М.: Изд-во АН СССР, Ин-т славяноведения. 1961. – С. 715–730.
8. Пичета, В.И. Культура Белоруссии в XVI –XVII вв. / В.И.Пичета // Белоруссия и Литва XV – XVI вв. / под ред. З.Ю. Копысского, В.Д. Королюка, Н.И. Улащика. – М.: Изд-во АН СССР, Ин-т славяноведения. 1961. – С. 633–715.
9. Пичета, В.И. Scoriniana (1776-1926) / В.И. Пичета // Белоруссия и Литва XV – XVI вв. / под ред. З.Ю. Копысского, В.Д. Королюка, Н И. Улащика. – М.: Изд-во АН СССР, Ин-т славяноведения. 1961. – С. 731–788.
10. Пичета, В.И.История белорусского народа / В.И. Пичета. – Минск: Изд-во БГУ, 2003. – 230 с.
11. Пічэта, У.І. Беларускае Адраджэнне ў XVI сталецці / У.І. Пічэта // Чатырохсотлецце беларускага друку: сб. навук. арт. / Выд. АН БССР; пад навук. рэд. У.І. Пічэта. – Мінск, 1926. – С. 132–156.

УДК 94(474.5)

М. М. Забаўскі
доктар гістарычных навук, прафесар
Установа адукацыі “Беларускі дзяржаўны педагагічны ўніверсітэт ім. М. Танка”, Мінск
Л. В. Мікалаева,
кандыдат гістарычных навук, дацэнт
Установа адукацыі “Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт інфарматыкі і радыёэлектронікі”, Мінск

НАРАТЫЎНЫЯ КРЫНІЦЫ ПА ГІСТОРЫІ ЗНЕШНЯЙ ПАЛІТЫКІ ВЯЛІКАГА КНЯСТВА ЛІТОЎСКАГА Ў КАНЦЫ XIV – ПЕРШАЙ ПАЛОВЕ XVIСТ.

Уводзіны. З атрыманнем Рэспублікай Беларусь дзяржаўнага суверэнітэту значна абудзілася цікавасць да разнастайных пытанняў нацыянальнай гісторыі. Асаблівую ўвагу даследчыкаў выклікалі аспекты існавання дзяржаўнасці на тэрыторыі Беларусі. Натуральная зацікаўленасць была выказана і да праблем гісторыі Вялікага Княства Літоўскага (далей – ВКЛ), федэратыўнай поліэтнічнай дзяржавы, у стварэнні, існаванні і развіцці якой адну з асноўных роляў адыграў беларускі этнас, фарміраванне якога адбывалася ў яе межах. Вялікую папулярнасць атрымалі пытанні палітычнага жыцця ВКЛ, у тым ліку яго знешняй палітыкі. Таму зварот да праблематыкі знешняй палітыкі ВКЛ канца XIV – першай паловы XVI ст. нам падаецца актуальным, бо яна па-ранейшаму застаецца мала распрацаванай.

Асноўная частка. Цікавасць да стану крыніц па знешнепалітычнай праблематыцы таксама трэба прызнаць цалкам зразумелай і своечасовай. Гэта тлумачыцца не толькі натуральным імкненнем пазнаваць уласную мінуўшчыну, але і станам сучаснага крыніцазнаўства, у якім да нашага часу накапілася дастатковая колькасць даследаванняў праблемы і, разам з тым, захоўваюцца пэўныя супярэчнасці і лакуны. Нягледзячы на тое, што здабыткі айчыннай і замежнай гістарычнай навукі ў выданні і перавыданні крыніц па знешнепалітычнай гісторыі ВКЛ вызначанага перыяду з’яўляюцца досыць сціплымі, у архіўных сховішчах маецца дастаковая база крыніц па праблеме, здольная стаць самастойным аб’ектам даследавання.

Сярод апублікаваных крыніц, якія могуць выкарыстоўвацца пры даследаванні праблемы знешняй палітыкі ВКЛ канца XIV – першай паловы XVI ст., важную ролю маюць крыніцы наратыўнага характару (апавядальныя гістарычныя крыніцы). Сярод іх найбольш важнае месца займаюць гістарыка-літаратурныя аповяды з пагадовай формай выкладання матэрыялу – летапісы і хронікі, якія адрозніваюцца вялікай

дэталёвасцю апісання падзей адпаведна пэўнай гістарычнай канцэпцыі. Часта іх аўтары не проста рэгістравалі факты, але і імкнуліся даць ім уласную інтэрпрэтацыю. У наратыўных крыніцах нярэдка сустракаюцца фактычныя недакладнасці, а часам і наўмыснае скажэнне падзей, аднабокія меркаванні і адзнакі [1, с. 3 – 4]. Апошняе надае гэтым крыніцам пэўны элемент суб'ектыўнасці, што таксама трэба ўлічваць у ходзе працы з імі.

Як адзначаюць даследчыкі, характэрнай рысай летапісання на беларускіх землях у XV – XVI стст., па меншай меры да канца XV ст., з'яўляўся яго агульнадзяржаўны (агульнарускі) характар, імкненне вывесці гісторыю ВКЛ, асабліва"рускай" часткі яго зямель, ад Старажытнарускай дзяржавы. Дадзеная з'ява непасрэдна была звязана з першапачатковымі поспехамі вялікіх князёў літоўскіх у ажыццяўленні "агульнарускай" палітыкі па збіранні так званых "рускіх" зямель. Гэта давала і тлумачэнне наймення "літоўска-рускія летапісы" [2, с. 87]. У наш час найбольш пашырана назва "беларуска-літоўскія летапісы", прапанаваная ў свой час М. М. Улашчыкам і трапіўшая на старонкі энцыклапедый [3, с. 385; 4, с. 192]. У апошні час намецілася тэндэнцыя да ўвядзення назвы "беларускій летапісы" [5, с. 192 – 193].

Летапісы і хронікі, створаныя на беларускіх землях у XV – XVI стст., захаваліся больш чым у 20 спісах (каля 22). Даследчыкамі былі прапанаваны некалькі іх класіфікацый. У залежнасці ад памераў тэксту летапісаў іх прапаноўвалася падзяляць на кароткія і падрабязныя. Адпаведна з другім пунктам гледжання, выдзяляюцца тры рэдакцыі беларуска-літоўскіх летапісаў: кароткая, пашыраная і поўная [2, с. 91]. У наш час большасць даследчыкаў пагаджаюцца з канцэпцыяй беларускага вучонага В. Чамярыцкага, які абгрунтаваў існаванне трох асобных летапісных зводаў, першыя два з якіх дайшлі да нас у складзе некалькіх спісаў. У адпаведнасці з яго меркаваннем, у аснову першага беларуска-літоўскага летапіснага зводу, складзенага каля 1428 – 1430 гг. у Смаленску, лёг "Летапісец вялікіх князёў літоўскіх", першая арыгінальная спроба кароткай гісторыі беларускіх і літоўскіх зямель, і маскоўскі летапіс мітрапаліта Фоція, які быў пакладзены ў аснову агульнай часткі Беларуска-літоўскага летапісу 1446 г., дапоўненыя пазней гістарычнымі запісамі да 1446 г. уключна [5, с. 192]. Асновай другога беларуска-літоўскага летапіснага зводу стала "Хроніка Вялікага Княства Літоўскага і Жамойцкага", створаная ў 1520-я гг. Адным з адрозненняў трэцяга беларуска-літоўскага летапіснага зводу з'яўляецца тое, што ён захаваўся толькі ў адзіным спісе, вядомым под назвай "Хроніка Быхаўца" [5, с. 192 – 193]. Датыроўка гэтага помніка па-ранейшаму застаецца прадметам дыскусіі, найбольш верагодная –60 гг. XVI ст. [2, с. 91].

Беларуска-літоўскія летапісы утрымліваюць багаты матэрыял па гісторыі розных сфер жыцця грамадства беларускіх зямель канца XIV – першай паловы XVI ст., у тым ліку гісторыі знешняй палітыкі ВКЛ. Яны асвятляюць стасункі ВКЛ з Вялікім Княствам Маскоўскім, у тым ліку ход маскоўска-ліцвінскіх войн на мяжы XV – XVI стст. і ў першай палове XVI ст., даюць інфармацыю аб ўзаемаадносінах ВКЛ з Крымскім ханствам, Вялікай (Заволжскай) Ардой, Каралеўствам Польскім, Малдаўскім княствам, Лівонскім і Тэўтонскім Ордэнамі, Ноўгарадам і Псковам у перыяд іх самастойнага існавання. Беларуска-літоўскія летапісы даюць магчымасць паглядзець на вывучаемыя падзеі з ліцвінскага пункту гледжання.

У спісах першага летапіснага зводу (Нікіфараўскі, Акадэмічны, Супрасльскі, Слуцкі летапісы [2, с. 87]) яскрава чытаецца апалогія палітычных дзеянняў вялікіх князёў літоўскіх, перш за усё Вітаўта, у асяроддзі якога вялася падрыхтоўка напісання зводу і былі створаны некаторыя творы, якія пазней сталі крыніцамі ці складовымі часткамі беларуска-літоўскіх летапісаў першага зводу. У іх выкладаецца гісторыя ВКЛ, прасякнутая ідэяй абароны яго дзяржаўных і палітычных інтарэсаў, імкненнем паказаць вялікіх князёў літоўскіх толькі ў прывабным святле, акрэсліць правы ВКЛ на некаторыя тэрыторыі, як, напрыклад, Падолле, якое ў момант стварэння зводу трапіла под кантроль палякаў.

Як адзначае В. Чамярыцкі, у творах першага беларуска-літоўскага летапіснага зводу адлюстраваны і ідэалагічна абгрунтаваны імкненні і погляды перадавых грамадскіх сіл ВКЛ, яго палітычнай і інтэлектуальнай эліты таго часу, што падтрымлівалі велікакняжацкую ўладу ў барацьбе з феадальнай раздробленасцю за палітычнае адзінства і магутнасць дзяржавы. Акрамя таго, у XV ст. якасна змяніўся і характар жанру беларуска-літоўскіх летапісаў. Спецыфічнай яго асаблівасцю стала спалучэнне традыцыйнай, пагадовай формы выкладання з прагматычным, звязным апавяданнем пра мінулае, кароткіх дакуентальных запісаў-паведамленняў з гістарычнымі аповесцямі, сухой інфармацыі пра падзеі з жывым, белетрыстычным іх апісаннем. Пад уплывам дзелавой пісьменнасці быў выпрацаваны своеасаблівы стыль беларускіх летапісаў – лаканічны, выразны, дзелавы [5, с. 192].

Няўдачы вялікіх князёў літоўскіх у ажыццяўленні "агульнарускай" праграмы і пераход з канца XV ст. ініцыятывы ў збіранні "рускіх" зямель да Вялікага Княства Маскоўскага не засталіся незаўважанымі летапісцамі і паўплывалі на змену канцэпцыі афіцыйнай гісторыі ВКЛ, што трапіла на старонкі беларуска-літоўскіх летапісаў, якія ў XVI – XVIII стст. называліся ўжо пераважна хронікамі [5, с. 192]. У канцы XV ст. пачалася перапрацоўка першага летапіснага зводу. Рабілася гэта з мэтай абгрунтавання і падкрэслівання асобнай ад Вялікага Княства Маскоўскага гісторыі ВКЛ, а таксама яе своеасаблівай вестэрнізацыі. Прыкладзеныя намаганні знайшлі выраз у другім беларуска-літоўскі летапісным зводзе, атрымаўшым назву "Хроніка Вялікага Княства Літоўскага і Жамойцкага". Яе асноўнай крыніцай стаў першы летапісны звод, у прыватнасці "Летапісец вялікіх князёў літоўскіх", які быў дапоўнены легендарнымі і вымышленымі сведчаннямі аб пачатковай гісторыі ВКЛ (да Гедзіміна), а таксама звесткамі па гісторыі ВКЛ за другую палову XV – першую палову XVI стст. Ідэалагічнай задачай, якая стаяла перад складальнікамі другога звода,

з'яўлялася імкненне падкрэсліць спрадвечнае багацце, магутнасць і аўтарытэт ВКЛ, звязаць генеалогію вялікіх князёў літоўскіх, а разам з імі і некаторых родаў літоўскай знаці, напрыклад, Гаштольдаў і Гальшанскіх, з асяроддзя якіх, як мяркуюць ласледчыкі, паходзілі стваральнікі новай канцэпцыі, з рымскай арыстакратыяй. Тым самым рэдактары другога зводу намагаліся паказаць, што дынастыя вялікіх князёў літоўскіх і гісторыя ВКЛ у цэлым вядзецца з Рыма, з захаду. З'яўленне ў складзе другога зводу літаратурна апрацаванай легенды пра рымскае паходжанне правячай у ВКЛ дынастыі Гедзімінавічаў і вядучых літоўскіх магнацкіх родаў павінна было падкрэсліць перавагу радавітасці літоўскай шляхты ў параўнанні з польскай, а таксама аправергнуць распаўсюджаную ў Еўропе легенду аб нізкім паходжанні дынастыі вялікіх князёў літоўскіх [2, с. 89]. Гэта быў своеасаблівы адказ на спробы знешнепалітычных праціўнікаў паставіць пад сумненне легітымнасць правячай у ВКЛ дынастыі і дзейсны сродак пазбавіць і маскоўскі, і польскі бакі аргумента для абаснавання сваіх прэтэнзій на землі ВКЛ.

Другі беларуска-літоўскі летапісны звод прадстаўлены цэлым шэрагам спісаў: летапісамі Рачынскага [6], Румянцаўскім [7], Еўраінаўскім [8] і інш. [9] Пераважна яны дайшлі да нас у складзе рукапісаў другой паловы XVI – XVII стст. Адносна праблематыкі знешняй палітыкі ВКЛ канца XIV – першай паловы XVI ст. у іх ёсць некаторыя цікавыя падрабязнасці (якія асвятляюцца з мясцовых, патрыятычных пазіцый з негатыўным стаўленнем да Вялікага Княства Маскоўскага), але яны ўтрымліваюць шмат памылак, ненадзейная і іх храналогія.

Чарговым этапам эвалюцыі летапісання ў ВКЛ стаў трэці летапісны звод, ці так званая "Хроніка Быхаўца" [10]. Твор атрымаў сваю назву ад прозвішча памешчыка А. Быхаўца, у бібліятэцы якога ў маёнтку Магілёўцы Ваўкавыскага павета Гродзенскай губерні ў 1820-я гг. быў выяўлены адзіны вядомы даследчыкам спіс летапісу, арыгінал якога быў страчаны ў другой палове XIX ст. [11, с. 720]. "Хроніка Быхаўца" асвятляе гісторыю ВКЛ ад легендарных часоў (пры гэтым пачатак падзей перанесены ў параўнанні з другім летапісным зводам з I у V ст., з часоў Нерона ў эпоху Вялікага перасялення народаў) да 1506 г. Каштоўнасць "Хронікі Быхаўца" як крыніцы па гісторыі знешняй палітыкі ВКЛ канца XIV – першай паловы XVI ст. заключаецца ў тым, што яна ўтрымлівае арыгінальныя звесткі (складзеныя на аснове назіранняў, успамінаў храніста ці ўспамінаў удзельнікаў падзей і г.д.) за другую палову XV – пачатак XVI ст. Самай каштоўнай з'яўляецца заключная частка "Хронікі", за 1453 – 1506 гг., якая складае каля палавіны тэксту, дзе ўтрымліваецца, у прыватнасці, падрабязны аповяд пра ваенныя дзеянні на маскоўска-ліцвінскай мяжы ў 1500 – 1501 гг., апісанне бітвы на р. Вядрошы 1500 г., звесткі пра набегі татараў і бітву з імі пад Клецкам у 1506 г. ліцвінскага войска на чале з князем М. Л. Глінскім [10, с. 164 – 173]. Аўтар "Хронікі" вызначаўся выразнай антыпольскай пазіцыяй. У творы выявіліся імкненні і меркаванні патрыятычна настроенай часткі мясцовай шляхты, заклапочанай будучыняй сваёй краіны.

Палітычнай гісторыі ВКЛ надавалі даніну ўвагі і польскія гісторыкі XV – XVI стст. У ліку першых трэба назваць "Гісторыю Польшчы" Яна Длугаша, напісаную ў 12 кнігах у 1455 – 1480 гг. Кнігі 10 – 12 ахопліваюць гісторыю эпохі кіравання дынастыі Ягелонаў. Праца Я. Длугаша багатая звесткамі па знешнепалітычнай гісторыі ВКЛ, утрымлівае інфарацыю аб ваеннай барацьбе і дыпламатычных статунках з татарамі, Тэўтонскім і Лівонскім Ордэнамі, Вялікім Княствам Маскоўскім, Польшай, Малдаўскім княствам [12, с. 591 – 592]. Пазіцыю аўтара характарызуе негатыўнае стаўленне да самастойнасці ВКЛ. Ён разглядае усю гісторыю Польшчы як праслаўленне сваёй радзімы і прыклад служэння дзяржавы каталіцкай царкве і яе задачам. Працы ўласціва пэўная тэндэнцыйнасць, калі Я. Длугаш дзеля доказу сваіх тэзісаў вельмі вольна абыходзіцца з крыніцамі, то замоўчваючы факты, якія яны паведамляюць, але не ўпісваюцца ў яго схемы, то скажаючы звесткі крыніц, часам да супрацьлеглага. Таксама ён часта падвойваў факты: адна падзея, зафіксаваная рознымі крыніцамі пад рознымі гадамі, ці нават у адну крыніцу двойчы, ператваралася ў Длугаша ў два асобныя факты. З другога боку, у сваім імкненні да падрабязнасці звестак ён часта дадаваў да інфармацыі крыніц цэлы шэраг новых падрабязнасцей, імен, лічбаў, падзей, кіруючыся толькі сваімі здагадкамі. Аднак гэтыя недахопы не змяншаюць велізарнага значэння яго працы, як найбольш значнага помніка польскай сярэднявечнай гістарыяграфіі, у якім з вялікай стараннасцю сабраныя ўсе даступныя тады сведчанні пра мінулае Польшчы і акружаючых яе дзяржаў і пакладзены пачатак яе сістэматызаванай гісторыі.

З замежных крыніц у даследаванні па гісторыі знешняй палітыкі ВКЛ канца XIV – першай паловы XVI ст. можа быць выкарыстана апошняя частка лацінамоўнай "Хронікі" Бернарда Вапоўскага, што ахоплівае 1480 – 1535 гг. [13]. Гэта арыгінальная частка твора, каштоўная цікавымі апісаннямі падзей, меўшых непасрэднае дачыненне да знешняй палітыкі ВКЛ. Сярод іх войны з Вялікім Княствам Маскоўскім, мяцеж князя М. Л. Глінскага, супрацоўніцтва ліцвінскіх і польскіх ваяроў пры абароне паўднёвых межаў дзяржаў ад набегаў тарак і татараў і г.д. Храніст пераасэнсаваў працэсы польска-ліцвінскіх узаемаадносін у больш цярпімым да ВКЛ ключы, чым гэта адначана ў Я. Длугаша. У пэўнай ступені гэта тлумачыцца з'яўленнем пры двары караля польскага і вялікага князя літоўскага Казіміра Ягайлавіча вялікай групы ліцвінскіх арыстакратаў, уплыў якіх выявіўся ў спробах храніста выказаць і ліцвінскае разуменне падзей.

Асаблівае значэнне мае "Хроніка польская, літоўская, жамойцкая і ўсяе Русі" М. Стрыйкоўскага [14], упершыню выдадзеная ў Караляўцы (Кёніксбергу) у 1582 г. У працы даволі падрабязна разглядаецца гісторыя ВКЛ ад легендарнага князя Палямона да часоў кіравання Стэфана Баторыя (выкладанне даведзена да 1580 г.). "Хроніка" мае шмат недакладнасцей і памылак, што тлумачыцца некрытычным стаўленнем

аўтара да выкарыстаных крыніц. Нягледзячы на кампілятыўны характар, каштоўнасць “Хронікі” ўзмацняецца тым, што аўтару ўдалося выкарыстаць многія мясцовыя крыніцы, у тым ліку тыя, што не дайшлі да нашага часу: беларуска-літоўскія летапісы, рукапісы і дакументальныя матэрыялы з архіваў Хадкевічаў, Алелькавічаў, Гедройцаў [15, с. 82 – 129].

У якасці крыніцы пры вывучэнні пытанняў знешняй палітыкі ВКЛ можа быць выкарыстаны твор мемуарнай літаратуры – успаміны аўстрыйскага дыпламата Сігізмунда Герберштэйна “Запіскі об Маскоўскіх справах” [16]. Гэта адно з найбольш поўных і дакладных апісанняў Маскоўскай дзяржавы XVI ст. і суседніх з ёю краін і народаў Усходняй, Цэнтральнай, часткова Паўночнай Еўропы і Азіі (у асноўным Заўралле і Заходняя Сібір). Аўтар – вопытны аўстрыйскі дыпламат, які больш за 50 год служыў імператарам Свяшчэннай Рымскай імперыі германскай нацыі з дынастыі Габсбургаў. Апошнія з’яўляліся канкурэнтамі прадстаўнікоў кіруючаў у той час у Польшчы і ВКЛ дынастыі Ягелонаў у барацьбе за троны Чэхіі і Венгрыі. Апошнія акалічнасці прадвызначылі пэўную антыпольскуі і антылітоўскую скіраванасць выкладання дыпламата. Габсбургі двойчы – у 1517 і 1526 гг. – пасылалі С. Герберштэйна ў якасці пасрэдніка на перамовах дарадчыкаў вялікага князя маскоўскага Васіля III і паслоў караля польскага і вялікага князя літоўскага Жыгімонта I. Падчас падарожжа С. Герберштейн занатоўваў звесткі па самых розных пытаннях – ад звычаяў і побыту, да палітыкі і эканомікі. У нарысе, які прысвечаны гісторыі Маскоўскай дзяржавы, ён закрануў пытанне ўзаемаадносінаў Вялікага Княства Маскоўскага з ВКЛ. Для “Запісак” характэрна імкненне ўзвялічыць Вялікае Княства Маскоўскае, даказаць беспадстаўнасць прэтэнзій ВКЛ на “рускія” землі. Акрамя таго, у працы змешчаны звесткі пра К. І. Астрожскага, дадзена падрабязнае апісанне падзей паўстання князя М. Л. Глінскага, маюцца звесткі пра асабісты лёс апошняга. Ёсць ва ўспамінах аўстрыйскага дыпламата і цэлая глава, якая прысвечана геаграфічна-гісторыка-эканамічнаму апісанню ВКЛ, якая так і называецца “Аб Літве” [16, с. 185 – 193]. Нягледзячы на палітычную тэндэнцыйнасць і пэўныя недакладнасці ў выкладанні матэрыялу, успаміны С. Герберштэйна – каштоўная гістрычная крыніца першай паловы XVI ст.

Імкненне да сістэматызацыі ведаў, практычнага вопыту прывяло да певелічэння колькасці такога віда наратыўных крыніц, як трактаты. Цікавыя звесткі па знешнепалітычнай праблематыцы, асабліва што датычыць адносін ВКЛ з Вялікай і Перакопскай (Крымскай) ордамі, утрымліваюцца ў “Трактаце аб дзвюх Сарматыях” Мацея Мяхоўскага [17], які ўпершыню з’явіўся ў друку ў 1517 г., праз тры гады пасля захопу войскамі Вялікага Княства Маскоўскага Смаленска (1514 г.) – палітычнай падзеі, якая паказала, што новая прыбаўка да тытула маскоўскага вялікага князя – “государь всея Руси” – не проста словы, а рэальная праграма стварэння велізарнай дзяржавы. Сярод характэрных рыс названай крыніцы, як указвае А. Гейштар, можна назваць непасрэднае назіранне, як крыніцу геаграфічнага і этнаграфічнага апісання, прыцягненне сведчанняў па гісторыі нашэсцяў і перасяленні народаў для тлумачэння актуальнага становішча рэчаў (не без памылак і промахаў), канцэнтрацыя ўвагі на дзвюх буйных дзяржавах – Асманскай імперыі і Вялікім Княстве Маскоўскім і г.д. [18, с. 32].

Трактат – гісторыка-геаграфічная праца. Ён дастаткова багаты і аб’ектыўна каштоўнымі сведчаннямі, нягледзячы на шэраг несумненна памылковых паведамленняў. М. Мяхоўскі расказвае не толькі пра мінулае, але часта і пра сучаснае для яго, вядомае з непасрэдных назіранняў. Гэтыя яго сведчанні асабліва цікавыя і каштоўныя, як першакрыніца.

Як крыніца ў даследаванні знешнепалітычнай праблематыкі гісторыі ВКЛ могуць быць выкарыстаны і 10 захаваўшыхся фрагментаў з трактата Міхалона Літвіна “Аб норавах татар, літоўцаў і масквіцян” [19]. Доўгі час сапраўднае імя аўтара заставалася прадметам дыскусіі. У дарэвалюцыйнай расійскай, а потым і савецкай гістарыяграфіі аўтарства прыпісвалася Міхаілу Тышкевічу [20, с. 87 – 96]. Але ў 70-я гады XX ст. польскі гісторык Ежы Ахманьскі на аснове комплекса прыкмет, што характарызавалі аўтара, а таксама сведчанняў іншых крыніц, пераканаўча даказаў, што аўтарам мог быць толькі Венцэслаў Мікалаевіч (1490 – 1560 гг.), літовец па паходжанні, католік па вераспавяданні, лацінскі сакратар велікакняжацкай канцылярыі ў 1534 – 1542, 1547 – 1555 гг., неаднаразова выконваўшы дыпламатычныя даручэнні [21, с. 97 – 117].

Трактат – палемічны твор і крыніца па гісторыі грамадскай думкі ВКЛ сярэдзіны XVI ст. Але ён утрымлівае звесткі і па ранейшых падзеях, дае іх ацэнку з пункту гледжання наступнага пакалення, па-свойму тлумачыць прычыны ваенных няўдач ВКЛ у стасунках з Вялікім Княствам Маскоўскім і крымскімі татарамі, характэрных для перыяду канца XV – першай паловы XVI ст. Трактат – своеасаблівая спроба ўздзейнічаць на манарха і грамадскае меркаванне ВКЛ, каб павысіць яго абароназдольнасць як з боку Крымкага ханства, так і з боку складваючайся Рускай дзяржавы. У цэлым твор з’яўляецца цікавай аўтэнтычнай крыніцай.

Такім чынам, са сказанага вышэй можна зрабіць выснову, што пры распрацоўцы праблемы знешняй палітыкі ВКЛ канца XIV – першай паловы XVI ст. ёсць магчымасць абаперціся на значны аб’ём разнастайных наратыўных крыніц, якія дазваляюць раскрыць змест і сутнасць асноўных накірункаў знешняй палітыкі ВКЛ і вызначыць сам механізм знешнепалітычнай дзейнасці.

Спіс цытуемых крыніц

1. Михайловская, Л. Л. Белоруссия и Литва конца XIV – первой трети XVI в. (по материалам хроники Бернарда Ваповского): дис. … канд. ист. наук: 07.00.02/ Л. Л. Михайловская. — Минск, 1981. — 216 с.

2. Ходзін, С. Летапісанне на Беларусі/ С. Ходзін// Беларускі гістарычны часопіс. — 1997. — № 2. — С. 81 — 93.

3. Назаров, В. Д. Летописи белорусско-литовские/ В. Д. Назаров// Большая советская энциклопедия. — М.: Советская энциклопедия, 1973. — Т. 14. Куна – Ломами. — 624 с.: илл.

4. Чамярыцкі, В. Летапісы беларуска-літоўскія/ В. Чамярыцкі// Вялікае Княства Літоўскае. Энцыклапедыя. У 2 т. — Мінск: БелЭн, 2006. — Т. 2. Кадэцкі корпус — Яцкевіч. — 792 с.: іл.

5. Чамярыцкі, В. Летапісы беларускія/ В. Чамярыцкі// Вялікае Княства Літоўскае. Энцыклапедыя. У 2 т. —Мінск: БелЭн, 2006. — Т. 2. Кадэцкі корпус — Яцкевіч. — 792 с.: іл.

6. Летопись Рачинского/ АН СССР, Ин-т ист.// Полное собрание русских летописей. — М.: Наука, 1980. —Т. 35: Летописи белорусско-литовские. — С. 164—172.

7. Румянцевская летопись/АНСССР, Ин-т истории// Полное собрание русских летописей. — М.: Наука, 1980. — Т. 35: Летописи белорусско-литовские. — С. 212 – 213.

8. Евреиновская летопись/ АН СССР, Ин-т ист.// Полное собрание русских летописей. — М.: Наука, 1980. — Т. 35: Летописи белорусско- литовские. — С. 234 — 238.

9. Полное собрание русских летописей. — М.: Наука, 1980. — Т. 35: Летописи белорусско- литовские. — 306 с.

10. Хроника Быховца / АН СССР, Ин-т истории// Полное собрание русских летописей. — М.: Наука, 1975. — Т. 32: Хроники: Литовская и Жмойтская, и Быховца. Летописи: Баркулабовская, Аверки и Панцырного. — 235 с.—С. 128 — 173.

11. Чамярыцкі, В. Хроніка Быхаўца/ В. Чамярыцкі// Вялікае Княства Літоўскае. Энцыклапедыя. У 2 т. — Мінск: БелЭн, 2006. — Т. 2. Кадэцкі корпус — Яцкевіч. — 792 с.: іл.

12. Семянчук, А. Длугаш Ян/ А. Семянчук// Вялікае Княства Літоўскае. Энцыклапедыя. У 2 т. — Мінск: БелЭн, 2005. — Т. 1. Абаленскі — Кадэнцыя. — 688 с.: іл.

13. Wapowski, B. Kroniki Bernarda Wapowskiego z Radochoniec kantora katedr. krakowskiego. Cześć ostatnia czasy podługoszowskie obejmująca (1480 – 1535)/ B. Wapowski// Scriptores rerum Polonikarum. — Kraków: druk. uniw. Jagiel., 1874. — T. II: Continet: Chronikorum Bernardi Vapovii partem posteriorem 1480 – 1535. — S. 1 — 256.

14. Stryjkowski, M. Kronika Polska, Litewska, Żmudzka i wszystkiej Rusi/ M. Stryjkowski. — Warszawa: Nakł. G.L. Glucksberga, 1846. — T. 1. — 440 s.; T. 2. — 572 s.

15. Улащик, Н. Н. Введение в изучение белорусско-литовского летописания/ Н. Н. Улащик/ Отв. ред. В. И. Бутанов; АН СССР. Ин-т истории СССР. — М.: Наука, 1985. — 261 с.

16. Герберштейн, С. Записки о Московии/ С. Герберштейн/ Пер. с нем. А. И. Малеина и А. В. Назаренко, вступ. статья А. Л. Хорошкевич, под ред. В. Л. Янина. — М.: Изд-во МГУ, 1988. — 430 с.

17. Меховский М. Трактат о двух Сарматиях/ М. Меховский/ Введение, перевод и коммент. С. А. Аннинского, вступ. статья Б. Грекова. — Л.: Тип-я им. Володарского, 1936. — X, 288 с.

18. Гейштор, А. История на службе юго-восточной политики Речи Посполитой в XV и XVI в./ А. Гейштор// Россия, Польша и Причерноморье в XV – XVIII вв./ Под ред. Б. А. Рыбакова. — М.: Наука, 1979. — С. 29 – 39.

19. Литвин, М. О нравах татар, литовцев и москвитян/ М. Литвин/ Пер. В. И. Мотузовой, вступ. статья М. В. Дмитриева, И. П. Старостиной, А. Л. Хорошкевич, коммент. С. В. Думина и др. — М.: Издательство МГУ, 1994. — 151 с.

20. Юргинис, Ю. М. Посольство Михаила Литвина у Крымского хана в 1538 – 1540 гг./ Ю. М. Юргинис// Россия, Польша и Причерноморье в XV – XVIII вв./ Под ред. Б. А. Рыбакова. — М.: Наука, 1979. — С. 87 — 96.

21. Охманьский, Е. Михалон Литвин и его трактат “О нравах татар, литовцев и москвитян” середины XVI в./ Е. Охманьский// Россия, Польша и Причерноморье в XV – XVIII вв./ Под ред. Б. А. Рыбакова. — М.: Наука, 1979. — С. 97 — 117.

УДК 930.2

М. В. Климович
учреждение образования «Брестский государственный университет имени А. С. Пушкина», Брест

МАТЕРИАЛЫ УСТНОЙ ИСТОРИИ КАК ИСТОРИЧЕСКИЙ ИСТОЧНИК

Введение. Устная история – субъективное отражение прошлого. Она дает возможность увидеть, что люди думают о своей жизни, а также о внешних по отношению к ней событиях, как они воспринимают свою собственную роль в ходе исторических событий.

Устная история прошла долгий путь с того момента, как о ней впервые заговорили в академических кругах в конце 40-х годов XX века. Долгое время устную историю рассматривали как узкое направление в рамках библиотечного и архивного дела, однако постепенно она завоевала признание профессиональных историков, для которых устные воспоминания стали исключительно важным источником информации о прошлом.

С 1966 г. существует Ассоциация Устной истории. По мнению многих современных исследователей заниматься устной историей модно, а главное интересно, поскольку XX в. нашей отечественной истории еще можно изучать, по словам П. Томпсона, по «прошлому в настоящем».

Основная часть. Неоспоримым является факт использования устных свидетельств ещё с глубокой древности, а также в средние века. Однако как самостоятельное научное направление и как особая технология сбора и хранения источников устная история («oral history») оформилась в США и Западной Европе после Второй мировой войны.

Согласно периодизации, предложенной американским исследователем Д. Дунавэем из университета Нью-Мехико, в развитии устной истории на Западе и в США можно выделить несколько этапов. Первый этап приходится на 50-е – 60-е годы XX века и характеризуется сбором устной информации для создания биографий видных общественных и государственных деятелей. Второй этап – 60-е – середина 70-х годов XX века в основном представлен попытками создания альтернативной истории, истории народов, не имевших письменности, а также началом исследования маргинальных слоёв общества. Третий этап в развитии устной истории припадает на середину 70-х – начало 90-х годов XX века. Именно в это время устная история окончательно институализируется как инновационная дисциплина. Четвёртый этап устной истории начался в